

“בדים רבים ולא בד אחד” - בתגובה למאמרו של משה שר

מרק סילברמן

הדברים שלהלן נכתבים מתוך תחושה חזקה, שביני לבין מחבר המאמר הנדון קיימת שותפות של אמת בכמה נושאים מהותיים. כמוהו גם אני סבור כי:

- יש לעודד את הלומדים בתכניות הכשרה חינוכית לפתח השקפת עולם פילוסופית-חינוכית. מן הראוי שתכנים וכלים המסייעים לפיתוח השקפת עולם כזו יתפסו מקום מרכזי בתכניות הלימודים של מוסדות להכשרת מורים. אני מסכים עם המחבר כי אסור להזניח “סיוע למורה ולמחנך בהבניה¹ של השקפת עולם כאיש מקצוע וכבעל שליחות... (ו)לפתח הקשר רעיוני של עבודתם”.
- ראוי כי הצגת הפרקטיקות של יאנוש קורצ'אק וההגות החינוכית שבבסיסן תתפוס מקום של כבוד בתכניות הלימודים של מוסדות להכשרת מורים. כדברי שר, “ייתכן שעיון בדמותו... של יאנוש קורצ'אק... ייתן לנו את הפרספקטיבה הדרושה לגיבושה של השקפת עולם מעין זו”.
- קיים בסיס חזק להנחת היסוד כי קורצ'אק הוא בעל השקפת עולם פילוסופית וחינוכית רצינית, אך הסיבות להנחה זו שונות מאלו ששר מעלה. כדברי מורי, פרופסור צבי לם ז”ל, השקפת עולם זו זקוקה להמשגה. אני מסכים עם עמיתי, מר ירון בקר, אשר אמר לי כי “יש צורך לקרוא את קורצ'אק בצורה מעמיקה יותר כדי לגלות את ה'בטנה' הפילוסופית של הגותו”².
- עצם האפשרות שעולמו הפילוסופי והחינוכי-מעשי של יאנוש קורצ'אק יתפוס מקום ראוי בתכניות הלימודים של החוגים למחשבת החינוך במוסדות להשכלה גבוהה ולהכשרת מורים בישראל מותנית בגילוי, בחשיפה ובהצגת התשתית הפילוסופית שבבסיס העשייה החינוכית שלו.
- אין ספק כי האופי הנרטיבי-אנקדוטי של כתיבת קורצ'אק יוצר קושי אמיתי להמשיג את דבריו ולתת להם תשתית פילוסופית. זוהי מלאכת מחשבת מורכבת, קשה ומאתגרת. על

1 אני תוהה אם המונח 'בנייה' אינו עדיף על 'הבניה' בעת שדנים בהשקפות עולם אנושיות. את השקפות העולם בונים, ואילו הן מבנות את המציאות.

2 בעשר השנים האחרונות מר ירון בקר ואני מקיימים דיונים ודיאלוגים על אודות יאנוש קורצ'אק, דרכו ומשנתו. הנושא אשר נדון במאמר הזה עמד במוקד שיחותינו האחרונות, ועובדה זו סייעה לי רבות בגיבוש עמדותיי המוצגות להלן; ברצוני אפוא להודות מאוד למר בקר על העזרה הרבה שהושיט לי במהלך עבודתי לקראת כתיבת מאמר זה. כמו כן אני מבקש להודות גם לעמיתי יקר אחר שלי, ד"ר סטיב קופלנד, שתובנותיו תרמו מאוד להבנתי את נושא קורצ'אק.

זאת אני מוסיף כי טבעו של "חומר הגלם" שבידינו גורם לכך שמלאכת הפרשנות שלו טעונה תמיד בעמימות, באי-ודאות, ברב-קוליות ובריבוי משמעויות.

לנוכח קיומה של הסכמה בינינו בנקודות העיקריות והמשמעותיות אשר מניתי לעיל, אני מקווה שהשגותיי על דברים מסוימים של משה שנר ייתפסו כמחלוקת לשם שמים וכאלו המעודדות ומצמיחות דיאלוג ביקורתי אמיתי, דיאלוג שיקשר בין דבריו לדבריי ובינינו לבין הקוראים.

זיהויה של הסטואה כאחד הזרמים הפילוסופיים שהשפיעו על הגותו ועל דרכו החינוכית של קורצ'אק אכן תורמת תרומה חיובית ל"בטנה" הפילוסופית אשר אנו מעוניינים לתפור. אולם עם זאת, יש לציין כי הניסיון להציג את הסטואה כזרם העיקרי אשר הגותו של קורצ'אק מתמקדת בו הוא מוטעה ומטעה. בכמה מובנים משמעותיים הדבר אף עשוי לחבל באותן מטרות-על פדגוגיות ששנר מזכיר בראשית מאמרו.

פרשנות כזו חוטאת לתכנים ולאופי של המשא ומתן הפילוסופי שקורצ'אק "ניהל" עם העולם. התפיסה הפילוסופית של הסטואה, כמו גם התפיסות הפילוסופיות של הוגים בעלי שיעור קומה דוגמת אפלטון, שפינוזה והגל, היא תפיסה מוניסטית ושיטתית. לעומת זאת תפיסתו הפילוסופית של קורצ'אק היא פלורליסטית ואקלקטית. התשתית הפילוסופית של הגותו "תפורה" מבדים רבים, לא מבד אחד. להלן העיקריים שבהם:
א. הרציונליזם שצמח ופרח באירופה בעידן הנאורות (Aufklärung) של המאה ה-18 ותחילת המאה ה-19.³

ב. הפוזיטיביזם המדעי ובן הלוויה החשוב שלו, האמפיריציזם המוקפד, אשר התפתח באירופה בעקבות הנאורות החל מאמצע המאה ה-19.⁴

ג. המודרניזם על גווניו הרבים שצמח בעשורים האחרונים של המאה ה-19. התנועות והזרמים המודרניים הדגישו בדרכים מגוונות את הצדדים הרגשיים, היצריים, האי-רציונליים והיצירתיים שבאדם ובחיים, וקראו תיגר על האינטלקטואליות היתרה של הנאורות והפוזיטיביזם. בהקשר הזה מן הראוי להזכיר שקורצ'אק הכיר היטב את הגותו של פרידריך ניטשה והושפע ממנה, אך בד בבד חלק עליה בחריפות.⁵

3 ראו "תפילת המלומד" (קורצ'אק, 1996, עמ' 28-30) ו"בית הספר של החיים" (קורצ'אק, 2003, עמ' 198-199).

4 ראו "תולדות חיים" מפברואר 1942 (קורצ'אק, 1974, עמ' 190). קורצ'אק מזכיר שם שמות של שמונה אישים אשר היו מחנכיו בעבודה ציבורית. כל אחד מהאישים האלה מזוהה והזדהה עם הזרם הפוזיטיביסטי הפולני (שם, עמ' 82).

5 על ניטשה ראו במן הגטו (קורצ'אק, 1974, עמ' 77); על המחזאי, המשורר והסופר הפולני (המודרניסט והפסימיסט), קזימיז' טטמאייר, ראו שם, עמ' 90.

- ד. המרקסיזם בניסוחם של ההוגים הפולנים סטניסלב בז'וזובסקי⁶ ולודוויג קשיבצקי.
ה. שלושה מן הסופרים וההוגים הגדולים ביותר של רוסיה במאה ה-19 ובעשורים הראשונים של המאה ה-20: צ'כוב⁷, טולסטוי⁸ ודוסטויבסקי.
ו. זרם החינוך הפרוגרסיבי והפרגמטי שיסד הפילוסוף האמריקני הנודע, ג'ון דיואי.⁹
ז. הסטואה.¹⁰
ח. התאוסופיה והפילוסופיות של המזרח (סין, הודו וכן הלאה).¹¹

כפי שמעידים דבריו של שרר במבוא למאמרו, הוא עצמו מודע היטב לקיומם של זרמים ורעיונות אלה בניסיון החיים, בכתבים, בהגות ובדרך החברתית-חינוכית של קורצ'אק. אך למרות מודעות זו דומה כי אין הוא מכיר בכוחם של הזרמים הללו - בכוח הטמון בכל אחד מהם בנפרד או בכוחו של חיבור ביניהם באמצעות עקרון-על או עקרונות-על מארגנים - להעניק את התשתית הפילוסופית הראויה שהוא שואף לאתר ולהגיע אליה.

- 6 על הקשרים המשמעותיים בין קורצ'אק לבין בז'וזובסקי ראו אצל אדן (2000, עמ' 86, 115, 135).
7 קורצ'אק כותב ביומן הגטו (1974, עמ' 190) כי "מן הסופרים הריני בעל חוב בעיקר לצ'כוב, המאבחן והקליניקאי החברתי הגאוני".
8 לפי עדותו של אלכסנדר לוין, מדריך בבתי היתומים של קורצ'אק, הספר האהוב ביותר על קורצ'אק בספרייה הפדגוגית הקטנה בבית היתומים היה היומנים של יסנאיה פוליאנה מאת טולסטוי; הוא הרבה לעלעל בו ולהסתמך עליו. כמו כן קורצ'אק אהב במיוחד את מאמרו של טולסטוי, "מי צריך ללמוד לכתוב: ילדי האיכרים מאתנו או אנחנו מילדי האיכרים" (Lewin, 1999, p. 17).
9 במקור הנזכר בהערה הקודמת לוין מציין כי ספריהם של ג'ון דיואי (*Democracy and Education*) ושל רוברט קוויק (על החינוך הפרוגרסיבי) נמצאו במקום בולט על מדפיה של הספרייה הפדגוגית הצנועה בבית היתומים.
10 ראו במקורות מכתבי קורצ'אק אשר שרר מביא במאמרו כדי לעגן את תורתו החינוכית של קורצ'אק בזרם זה.
11 ברברה פושקין מביאה במאמרה (Puszkin, 2002) עדויות משכנעות לכך שקורצ'אק נמשך לתאוסופיה. הוא אף השתתף במפגשים אחדים של המועדון התאוסופי הסודי למחצה אשר הוקם בשנות העשרים של המאה ה-20.
כפי שמוזכר במאמרו של שרר, קורצ'אק בחר להעלות בבית היתומים את המחזה "הדואר" של ההוגה והסופר ההודי רבינדרנת טאגור. בחירה זו נבעה מתקוותו שמעורבותם של חניכי בית היתומים במחזה תקנה להם כלים לתפוס את המוות בצורה מלאת כבוד ושלווה, וזאת בדומה לדרך שהילד, גיבור המחזה, רואה את מותו. במכתב שלו מ-1937 לאחד מידידיו שעלו ארצה, דוד שמחוני, קורצ'אק רואה באורח חיובי את האמונה המיסטית בגלגול נשמות; הדברים שרשם קורצ'אק ביומן הגטו שלו על אודות ניסיון כושל להגיע ל"זרימה נכונה של אנרגיה" עשויים לרמוז כי עסק במדיטציה (1974, עמ' 170). במקום אחר ביומן הוא כותב דברים שמרמזים כי האמין ב'הישארות הנפש' (שם, עמ' 90).

אני מוצא בעייתיות הן ברבות מן הדרכים שבאמצעותן הכותב דוחה או שולל את כוחם של הזרמים האלה לעמוד בבסיסן הפילוסופי של ההגות והעשייה החברתית-חינוכית של קורצ'אק, והן בדרכים שבאמצעותן הוא מנסה לבסס את התזה העיקרית שלו. נימה פולמוסית תופסת מקום משמעותי בהתדיינות שהוא עורך עם פרשנים אחרים של תפיסת העולם של קורצ'אק. להלן דוגמאות אחדות המייצגות מגמה זו:

1. בדוגמה הראשונה הפרשן להגותו של קורצ'אק הוא קורצ'אק עצמו, ולכן ייתכן כי זו הדוגמה הטובה ביותר לאי-קשב אמיתי לדברי הזולת. בפסקה השישית בדברי הפתיחה שלו ("קורצ'אק נמנע במכוון ובמוצהר...") משה שנר מביא, מפרש ומציג בשפה עשירה, בהירה ומשכנעת מקורות ראשוניים המבטאים את הסתייגותו העמוקה של קורצ'אק מ'פרוגראמות', מתאוריות "מדופלמות" (כאלו הנעדרות התנסות ממשית במציאות החיים), ממשנות סדורות-סגורות חובקות כול וממתכונים חינוכיים המוכנים מראש. ברם למרות מודעותו הברורה של שנר לדברים האלה (בפסקה האחרונה של המבוא הוא אף כותב כי לא זו בלבד שהגותו של קורצ'אק "אינה מנוסחת בשיטתיות", אלא גם "מסתייגת במפורש משיטתיות סגורה"), הוא מקדיש את המשך מאמרו להבאת עדויות משכנעות לכך "שלפדגוגיה ההומניסטית של קורצ'אק יש תשתית פילוסופית", הלוא היא ההגות הסטואית היוונית הקלסית ופיתוחה-תיווכה בהגות האיירופית המודרנית.

בהמשך אעסוק בממדים מסוימים של דרכי ההוכחה האלו, אך לעת עתה אסתפק בקביעה אחת ובטענה אחת שעולה ממנה. לדעתי, בני אדם הם בעיקר הדברים שהם עושים, לא הדברים שהם אומרים (אם כי גם אמירה שייכת למערכת העשייה האנושית). לפיכך ביטויי הזהירות, הספקנות וההסתייגות ששנר מרבה להקדים להצגת הטענות הראשיות שלו אינם משנים או מרככים משמעותית את עוצמת הטענות והתזות אשר הוא מציג. בשל כך אני יכול אלא לחוש שמידה מסוימת של אי-קשב לקולו של קורצ'אק עולה מהניסיון של משה שנר להכניס את הגותו ואת דרכו החינוכית של קורצ'אק בסד של ההגות הסטואית.

2. שנר מרבה להתפלמס עם ניסיונות פרשניים המוצאים קשרים משמעותיים בין דרכו של החינוך החדש-פרוגרסיבי, ובפרט זו של הפילוסוף והוגה החינוך האמריקני הנודע ג'ון דיואי, לבין הגותו ודרכו החינוכית של קורצ'אק. אציין שלוש דוגמאות להתפלמסות כזו:

א. אחרי שציין כי "מן הסתם יש בכך הרבה מן האמת" בניסיון של פרשנים דוגמת אדיר כהן, סטיב קופלנד ואחרים למקם את קורצ'אק בתוך "נוף פדגוגי חדש, הומניסטי", טוען משה שנר שקורצ'אק "אינו מעיד על היותו חלק מתנועה רוחנית כלשהי או מגישה חדשה". יש מקום לתהות על קביעה אחרונה זו; הלוא חלקים רבים מהפרשנות של שנר עצמו אינם מבוססים על דברים מפורשים שקורצ'אק כתב או אמר, והוא עצמו כותב כי "אמנם התשתית הפילוסופית שבכתביו של קורצ'אק נחבאת אל הכלים". יתר על כן, רבים מהדברים עומדים בניגוד ברור לדברים המפורשים שקורצ'אק עצמו כותב או

אומר על עצמו, על תפיסתו ועל דרכו. לפי שיטתו הפרשנית של המחבר, יש לשאול את השאלה: מתי הוחלט שהעדויות העצמית של קורצ'אק קובעת את תוקפן של טענות פרשניות בדבר תורתו ודרכו?

ב. כפי שצינתי לעיל בהערה 9, קיימת עדות מהימנה על הימצאותם של ספר בנושא החינוך הפרוגרסיבי (ספר זה זכה לפרסום רב בשנות העשרים של המאה ה-20) ושל ספר ידוע מאת דיואי על מדפי הספרייה הצנועה בבית היתומים שניהל קורצ'אק. על סמך עדות זו דומה כי ההשערה שקורצ'אק עיין בספרים האלה וגילה עניין בהם סבירה הרבה יותר מן הספק המועלה בעצם הגעת ספרו זה של דיואי לידי של קורצ'אק.

ג. לדעתי, נקודה חשובה אף יותר מן הקודמת עולה מהמהלך הפרשני של שני. הוא מצמצם את הרוחב ואת העומק של תפיסת העולם של דיואי, ובד בבד מטשטש את ההבחנה בין קשרים אידאיים-פנומנולוגיים לבין קשרים היסטוריים ממשיים - הבחנה חשובה לצורך ההשוואה בין תורות פילוסופיות. הדמיון בין תפיסותיו של קורצ'אק לבין תפיסותיו של דיואי הוא במישור האידאי, לא במישור של ההשפעה ההיסטורית הממשית. דמיון זה הוא בתחומים רבים ומשמעותיים דוגמת 'מהות' האדם כיצור הגדל בהתמדה ומהות החיים כזירה שגדילה זו מתקיימת בה, מיקום ההבדל העיקרי בין אדם-ילד לבין אדם-מבוגר (ההבדל הוא במידת הגדילה שלהם, כלומר אורך וטיב הניסיון, לא במהות האנושית של שניהם כיצורים אנושיים הראויים לכבוד במידה שווה), החינוך כפעולה מתמדת המשלבת בין 'חברות' לבין 'פיתוח' וכן הלאה.

3. העדרה של ההבחנה שלעיל, הבחנה בין קשרים אידאיים בעיקרם לבין קשרים היסטוריים המתאפיינים בהשפעה ממשית-מציאותית, בולט בהערותיו הביקורתיות של שני על פרשנים ופרשנויות המשווים בין ההגות הדיאלוגית של בובר, התאוסופיה וכן הלאה לבין הגותו של קורצ'אק.

במאמר קיימות דוגמאות לא מעטות נוספות למגמות הפרשניות הפולמוסניות שצינתי, אך דומני כי די בדוגמאות שהבאתי כדי להעיד על קיומן של מגמות אלו. צדן השני של המגמות הללו מתבטא בדרכים ובתכנים ששנר מבסס עליהם את תזת-העל שלו. עיון חוזר ונשנה שלי במאמרו עורר בי תחושה חזקה שהוא "מנסה בכוח" למצוא ולזהות נימה פילוסופית-סטואית בכל משאו ומתנו המעשי והעיוני של קורצ'אק עם העולם. דומה שהוא משקיע מאמצים פרשניים בלתי-נלאים להוכיח כי אצל קורצ'אק "לית אתר דפנוי מיניה" (מן הסטואה). סימנים מובהקים לכך נמצאים בדרכים ובתכנים הבאים של פרשנותו:

- "פוקר פסוקים" - דומני כי היה זה העיתונאי השנון ב' מיכאל, אשר הציע את המונח 'פוקר פסוקים'. מונח זה עוסק בתופעה הפרשנית הבאה אשר מקובלת בציבור הדתי: על מנת להוכיח את אמיתותה ואת תקפותה של השקפת עולמו, כל זרם "שולף" מתוך הפסוקים

הרבים שבתנ"ך ובמדרשים את אלה המוכיחים אותה. הגיוון, העושר והכמות האדירה של הדברים שכתב קורצ'אק מאפשרים לשחק בפוקר פסוקים. כשם שאפשר להביא פסקאות אחדות - מעטות וקצרות למדי - מכתבי קורצ'אק, ובפרט מיומן הגטו אשר הוא כתב בחודשים האחרונים לחייו בגטו ורשה, המרמזות על זיקה קיומית-עיונית שלו להגות ולתפיסות סטואיות, אפשר להביא פסקאות אחרות המעידות על זיקות קיומיות-עיוניות לתפיסות פילוסופיות אחרות (כפי שהראיתי לעיל בסקירה של הזרמים אשר הזינו את תפיסת עולמו).

- הכותב קושר בין רעיון אינסופיות העולם והחיים בגרסתו הסטואית לבין הרעיונות בדבר שוויון הערך של הילדות, חשיבות אי-הידיעה והידיעה, אחריות המחנך להווה המתהווה של הילד ו'הפדגוגיה האימננטית' (כך מכנה זאת שטר) אשר קורצ'אק דגל בהם. ייחוס כל הרעיונות האלה לרעיון הסטואי של ה'אינסופיות' ועיגונם בו נופל בפח הסיסטמטיזציה המוניסטית אשר נדון לעיל ובפח השעמום הפדגוגי האפשרי. לא פחות ואולי אף יותר מן האינסופיות, אצל קורצ'אק (כמו גם אצל דיואי) ההיתקלות במצב, במאורע או במציאות כלשהי שאיננו מבינים את פשרם מסמנת את המניע הראשוני לתהליך של למידה (אצל דיואי המונח 'perturbation' מגדיר את עילת העילות לכל למידה משמעותית). הדברים הבאים שקורצ'אק כתב ביומן הגטו מאששים טענה זו: "מוח חוקר לי ולא ממציא. לחקור כדי לדעת? לא. לחקור כדי למצוא, להגיע אל הקרקעית? אף זה לא. אין זאת כי אם לחקור כדי לשאול ולהוסיף לשאול" (1974, עמ' 156). לדעתי, הפח השני הוא עמוק ובעייתי יותר מן הראשון. ראשית, יש לתהות: אם אמנם קיים דמיון כה ברור, חזק ועמוק בין התפיסה הפילוסופית והדרך החינוכית של הסטואה לבין תפיסותיו של קורצ'אק, איזה רווח יפיקו לומדי החינוך (אלה מתבקשים לגבש השקפת עולם ותפיסה חינוכית מתוך התמודדות עם תורותיהם של הוגים ואנשי חינוך נודעים) מלמידת הגותו ועשייתו החינוכית של קורצ'אק? האם לא עדיף שמורים-מחנכים אלה ייחשפו ישירות להגות הסטואית וילמדו אותה? שנית, אני סבור כי המוניזם העולה מהכנסת חייו, הגותו ודרכו החינוכית של קורצ'אק בסד הסטואה מפיק גם מונוטוניות ומונו-טונליות הנוטות לשעמם את הלומדים. חיסרון או ליקוי פדגוגי זה מנוגד לשאיפות המשותפות למשה שטר ולי לשלב את יאנוש קורצ'אק בין ההוגים ואנשי החינוך אשר ראויים להילמד במסגרת לימודי מחשבת החינוך במוסדות אקדמיים שיעדם הוא הכשרה חינוכית. נקודה זו מקבלת משנה תוקף אם מחברים אותה לנקודה הבאה.
- קיימת הסכמה רחבה ביותר בין חוקרי המורשת, ההגות והפרקטיקות של קורצ'אק כי קיימים ממדים סטואיים מובהקים בדרך התמודדותו של קורצ'אק עם המוות כאדם, כיחיד וכמחנך הנקרא לסייע לחניכיו להתמודד עם נושא כה קשה ומעורר חרדה. עם זאת, ניסיונו הפרשני של שטר להקיש מהרהוריו, מדפוס התנהלותו ומפעילותו של קורצ'אק בפרק האחרון של חייו בגטו ורשה על הפרקים הקודמים בחייו הוא מהלך בעייתי מאוד. קשה מאוד, אם לא

בלתי-אפשרי, לתפוס את קורצ'אק כסטואיקן, כאדם ששאף לאפתיה במונן הסטואי. במשך מרבית חייו היה קורצ'אק אדם של זעקה, שנקט צעדים של מחאה רדיקלית, כזו השוללת את המציאות הקיימת על בסיס חזון חינוכי אוטופי שהוא שאף להגשים. שטר צודק בציינו כי יש יסודות של רציונליזם הומניסטי ושל הענקת מקום נכבד לתבונה (בשל אפשרותה לשפר את העולם) בחויה, בהגות ובדרך החינוכית של קורצ'אק. אך בתובנותיו של קורצ'אק נוכחים מאוד גם יסודות יצריים, רגשיים, לא רציונליים. חלק מהיסודות האלה חיוניים לעצם האפשרות של יצירה אנושית; חלקם ראויים וניתנים לוויסות ולכיבוש; וחלקם, לצער העמוק של קורצ'אק, אינם בני-כיבוש, ולכן אין כל ברירה אלא להשלים עמם מתוך ניסיון מתמיד למתן אותם ככל האפשר. כפי שהציע חוקר מורשת קורצ'אק, שמעון פרוסט, יש לראות את המפעל התרבותי-חברתי-חינוכי של קורצ'אק כניסיון בלתי-מתפשר לעשות טוב בעולם שהוא רע.

קורצ'אק היה איש יצירתי מאוד, ואישיותו הייתה מלאת סתירות. הוא ניחן ביצר חיים סוער, כזה שנע ונד בין שמחת חיים ויצירתיות לבין נטיות דיכאוניות ואובדניות. קורצ'אק הצליח להתגבר על האחרונות הודות למשמעת עצמית חמורה ולעבודה עצמית בלתי-נלאית. לפיכך תיאורו כחכם סטואיקן השולט ביצוריו ומתמודד עם המציאות בהשלמה גמורה מופרך לגמרי. קורצ'אק הרב-צדדי והרב-קולי, הרציונלי, הסטואי, הזועק, האמוציונלי, המסתורי והרליגינזי, בעל הסתירות, הניגודים והמתחים הפנימיים הקשים - כמו גם המפרים והפוריים - הוא אפוא דמות מעניינת ומרתקת הרבה יותר מקורצ'אק הסטואי החד-קולי, ה"עני" והמשעמם.

אסיים את דבריי בהעלאת שאלת יסוד אחת ובמתן מענה ראשוני לה. אם יש צדק באמירה הכפולה שמחד גיסא, תיאור קורצ'אק הרב-קולי והרב-גונוני, הפלורליסטי והאקלקטי, קרוב הרבה יותר לדמותו האנושית של האיש מאשר התיאור של קורצ'אק הסטואי, המוניסטי והשיטתי; ואם מאידך גיסא, הלמידה על אודות "קורצ'אק הראשון" מעניינת ומרתקת הרבה יותר מאשר הלמידה על אודות "קורצ'אק השני"; אזי עולה התהייה על פשר התמסרותו העמוקה של שטר לתזת-העל שלו ולהוכחתה. דומה שדבריו של שטר עצמו במבוא למאמרו מרמזים על מענה ראשוני לשאלה זו:

האם [...] ניותר רק עם תמונה אקלקטית של ניסוי וטעייה חינוכיים ועם כמה הברקות פדגוגיות מעוררות הערכה? האם נסתפק באמירה שכל הגותו של קורצ'אק יש בה תגובה אקלקטית למציאות החיים, בלי כל קו מקשר או תשתית מאחדת? תהיה בכך הסכמה לנטייה המתקיימת בחוגי מחשבת החינוך לוותר על קורצ'אק כמורה דרך משמעותי ודמות אשר אפשר ללמוד ממנה דרך חיים פדגוגית מהי.

דומה כי מפסקה זו משתמע ששנר חש כי תשתית פילוסופית להגות ולעשייה החינוכית של יאנוש קורצ'אק, תשתית אשר אכן ראויה לכינוי 'תשתית פילוסופית', חייבת להיות שיטתית, מוניסטית ותבונית. אם להזכיר שוב את הדימוי שצוין לעיל, על בטנה פילוסופית הראויה להיחשב לבטנה אמיתית להיות תפורה מבד אחד שצבעו בהיר ביותר. בניגוד להנחה או לתחושה הקיומית-עיונית הזו של שנר אני סבור, ואף סמוך ובטוח למדי, שתשתית פילוסופית יכולה להיות סינתטית/אקלקטית/פלורליסטית - בטנה פילוסופית יכולה להיות עשויה מבדים בעלי צורות מגוונות וצבעים רבים ועשירים.

רשימת מקורות

- אדן, ש' (2000). הנריק גולדשמיט - יאנוש קורצ'אק: האדם, המחנך, הסופר. ירושלים: כתר; תל-אביב: האגודה על שם יאנוש קורצ'אק בישראל.
- קורצ'אק, י' (1974). *מן הגטו*. תרגום: צ' ארד. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד ובית לוחמי הגטאות.
- קורצ'אק, י' (1996). *כתבים ב: פרוזה פיוטית*. תרגום: א' אורלב וד' סדן. ירושלים: יד ושם; תל-אביב: האגודה על שם יאנוש קורצ'אק בישראל ובית לוחמי הגטאות.
- קורצ'אק, י' (2003). *כתבים ח: כאשר אשוב ואהיה קטן, בית הספר של החיים*. תרגום: א' אורלב. תל-אביב: האגודה על שם יאנוש קורצ'אק בישראל ובית לוחמי הגטאות.
- Lewin, A. (1999). *Korczak znany i nieznan*. Warsaw, Poland: Ezop.
- Puszkina, B. (2002). Mezenin, masoni i teozofowie. *Midrasz*, 68, 20-23.